

MEERSTEMMIGHEID EN CONFLICT

In gesprek over de praktijk

Reinwardt Academie
Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten

COLOFON

REDACTIE DOOR

FARO en de Reinwardt Academie

TEKSTREDACTIE

Birgit Geudens en Annemie Vanthienen

VORMGEVING

Silke Theuwissen

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Olga Van Oost, FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw, Priemstraat 51, 1000 Brussel

WETTELIJK DEPOT

D/2021/11.524/1

Brussel, januari 2021

Dit werk is gelicenseerd onder een Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 3.0 Unported licentie. Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0> om een kopie te zien van de licentie.

INLEIDING

Museumprofessionals staan meer dan ooit voor complexe vraagstukken. Of het nu gaat om dekolonisatie, meerstemmige praktijken, omstreden collecties, het opzetten van een kritische dialoog in het museum, polarisatie of intersectioneel denken ... de uitdagingen zijn groot. Ieder museum vertelt een ander verhaal, heeft een andere collectie, kent een andere geschiedenis en vraagt dus om een andere denk- en werkwijze. Hoe kunnen we omgaan met meerstemmigheid en conflict?

In de herfst van 2020 brachten FARO, het Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed en de Reinwardt Academie erfgoedmedewerkers uit Nederland en Vlaanderen samen over deze boeiende vragen. Tijdens drie interactieve webinars bespraken we casestudies, gingen we dieper in op valkuilen en verkenden we nieuwe mogelijkheden. Hier vindt u een verslag.

Dit verhaal is nog niet af. Ook de komende tijd bundelen we onze krachten om deze boeiende thematiek verder te verkennen. Hou dus zeker de websites van [FARO](#) en de [Reinwardt Academie](#) in de gaten of schrijf u in voor onze nieuwsbrieven.

MEERSTEMMIGHEID IN DE WELLCOME COLLECTION, LONDON

26/10/2020

Wiens erfgoed is belangrijk? Hoe verandert de betekenis van erfgoed in de loop der tijd? Hoe zorgen we ervoor dat een erfgoedorganisatie inclusief wordt? En wat kan een meerstemmig museum in de praktijk zijn? We legden deze en andere vragen voor aan Melanie Keen, directeur van de Wellcome Collection in Londen. Het werd een boeiend gesprek over curatorische keuzes, dekolonisatie, interne organisatie en collectiebeheer.

Introductie tot de Wellcome Collection

De Wellcome Collection is een museum en bibliotheek in Londen, met een mix van medische artefacten en originele kunstwerken die “ideeën over de verbindingen tussen geneeskunde, leven en kunst” onderzoeken. Het museum is gratis toegankelijk en maakt deel uit van de Wellcome Trust, een onderzoeksfonds dat als doel heeft de menselijke gezondheid te verbeteren. Het fonds en het museum werden in 1936 gesticht door Sir Henry Wellcome, die een fortuin verdiende in de farmaceutische industrie.

Keen: “De collectie weerspiegelt de westerse blik, die de ontwikkeling van de geneeskunde vooral interpreteerde als een teken van witte superioriteit. De hele collectie ademt daardoor een koloniale, imperialistische sfeer. Het was dus hoog tijd om de collectie kritisch onder de loep te nemen zodat meerdere stemmen konden worden gehoord.”

Being human: naar een nieuwe permanente opstelling

In 2019 kreeg de museumzaal *Being human* een nieuwe vormgeving. Die vertrok van de vraag: ‘Hoe denken we vanuit verschillende perspectieven over een gezond lichaam en een gezonde geest?’ Het museum stelde zich daarbij onder meer de volgende vragen:

- › Hoe kunnen we verhalen uit verschillende hoeken verzamelen en tonen (patiënten, wetenschappers, *healers* en anderen ...)?
- › Hoe kunnen we in het museum gedeelde ervaringen creëren voor verschillende invalshoeken? Hoe kunnen we die verschillende perspectieven elkaar laten ontmoeten?
- › Wat doen we met het idee van een ‘objectieve waarheid’ over gezondheid en geneeskunde, terwijl de werkelijkheid eerder rommelig is?
- › Hoe kunnen we normaliteit in vraag stellen? Het denken over afwijkingen wordt altijd gekleurd vanuit een bepaalde invalshoek. En hoe kunnen we de bezoeker daar ook over laten nadenken?
- › Hoe maken we het museum optimaal toegankelijk? Hoe kunnen we elk onderdeel bekijken vanuit het oogpunt van toegankelijkheid, zowel fysiek als mentaal?
- › Hoe kunnen we alle lagen in de organisatie betrekken? Mensen voor en achter de schermen?

Keen: “De nieuwe opstelling is geopend, maar we staan eigenlijk nog maar aan het begin van een lange reis. Het nadenken over meerstemmigheid was een iteratief proces. We moesten steeds weer opnieuw nadenken over de keuzes die we maakten, en ook telkens weer onze principes bijstellen. Voor ons was het belangrijk om

ons zoekend op te stellen en echt voor het experiment te gaan. Experimenteren betekent meteen ook dat er fouten gemaakt mogen worden, en dat we door die fouten ook weer nieuwe mogelijkheden kunnen ontdekken. We betrekken heel wat mensen bij deze oefening en hebben ook de prototypes bij verschillende doelgroepen getest.”

De *Medicine Man*: ont-leren in de praktijk

Op dit moment denkt het museum grondig na over de opstelling van de *Medicine Man collection* van Sir Henry Wellcome. Deze antropologische verzameling is voor een groot deel tot stand gekomen via aankopen op veilingen. De originele context ging verloren, waardoor het vaak niet duidelijk is waar de objecten vandaan komen. De invalshoek is duidelijk heel koloniaal.

Het museum maakte een budget vrij om vijf jaar lang intensief op zoek te gaan naar nieuwe invalshoeken. Het project wil de koloniale blik in deze collectie radicaal bevragen door onder andere:

- › wetenschappelijk onderzoek op de collecties te laten verrichten en daarover te publiceren;
- › de taal waarmee de collecties beschreven zijn onder de loep te nemen;
- › workshops te organiseren waarbij mensen vanuit verschillende gemeenschappen de collecties bekijken en becommentariëren;
- › digitale metadata kritisch te analyseren en te onderzoeken hoe de collecties ervaren en geïnterpreteerd worden;
- › workshops te organiseren met PhD-studenten, onderzoekers en mensen uit andere netwerken;
- › interventies van kunstenaars mogelijk te maken om zo nieuwe perspectieven te tonen.

Keen: “Het is een participatief traject, waarbij we een breed netwerk betrekken. Dit is namelijk bij uitstek iets dat je niet alleen kunt doen. We bouwen partnerrelaties uit met onderzoeksinstituten maar betrekken ook gemeenschappen. Ik sta erop dat iedereen die een bijdrage levert ook betaald wordt, dat vind ik een belangrijk principe.”

Gedurende een periode van vijf jaar wil het museum de tijd nemen om het huidige narratief te ontrafelen om het daarna opnieuw te kunnen opbouwen. Geen eenvoudige opgave. Keen: “Het is volgens mij vooral een proces van *ont-leren*, van opnieuw en anders kijken naar wat we hebben. Eigenlijk ontwerpen we een curriculum om met zoveel mogelijk mensen over dit soort vragen na te denken. We hebben als musea uiteindelijk ook macht en een sociale verantwoordelijkheid om een duurzame verandering in de maatschappij in gang te zetten. We staan niet alleen, maar zijn een schakel in een bredere ecologie. Wat wij doen heeft dus ook gevolgen voor de maatschappij”.

Het *Medicine Man*-project heeft een duidelijk budget en een expliciete roadmap. Deze zoektocht is dus zichtbaar en structureel verankerd in de organisatie, en dat vindt Keen zeer belangrijk: “Dit soort werk kan je er niet zomaar bij doen, je moet er een budget tegenover zetten. Anders wordt het uiteindelijk toch een soort lapwerk, terwijl het een debat in de diepte moet zijn. Om dat te realiseren nemen we de tijd: we willen niet alles in één keer doen, het is een werk van lange adem. Men zegt vaak te makkelijk: ‘Meerstemmigheid maakt integraal deel uit van onze werking’. Dat is volgens mij echt niet genoeg om het verschil te maken. De overheid kan bijkomende middelen ter beschikking stellen, maar moet organisaties tegelijk aansporen om na te denken over nieuwe manieren om hun geld te spenderen. Interne allocatie van middelen is eveneens aan de orde.”

Inclusie voor en achter de schermen

De Wellcome Collection lanceerde in juni 2020 een *Anti-Blackness and racism statement* als antwoord op de urgentie die de Black Lives Matter-beweging creëerde: <https://wellcomecollection.org/pages/Xv-my9BQAAO0lypI>.

Keen: “We hebben als musea meer macht dan we denken, dus we moeten echt stelling innemen. Dat wij een particuliere stichting zijn, geeft ons ook meer autonomie op dat punt. Ik vond het in de eerste plaats heel belangrijk om het geweld te veroordelen. Bovendien stond ik erop dat we in ons statement expliciet toegeven dat wij zelf werk hebben op dat gebied. Musea met koloniaal opgebouwde collecties zijn nu eenmaal een deel van het probleem van structureel racisme, en we mogen dat niet negeren of ontkennen. Ten derde vond ik het relevant om aan te geven dat dekoloniseren niet ophoudt in de tentoonstellingsruimte, en evenmin deel uitmaakt van een marketingcampagne. Als je het echt meent, dan moet er ook achter de schermen van een museum iets veranderen, en dan gaat het dus ook om organisatiecultuur en personeelsbeleid.”

Om ook van dat laatste werk te maken, richtte de Wellcome Collection het team *Acces, diversity and inclusion* op. Dat moet het gevoel van urgentie bij alle medewerkers vergroten. Het gaat niet om een aparte dienst of cel, wel om een tijdelijke groep mensen die echt als *change agents* werden aangeworven, die anderen moeten inspireren en aansporen. Zij kijken mee in verschillende teams, en denken samen met hen na over vraagstukken over toegankelijkheid en ethiek. Keen: “We weten niet wat we niet weten, en dus is het belangrijk dat alle medewerkers zelf kunnen ervaren wat hun blinde vlekken zijn. Om dat heel expliciet te kunnen uitvoeren, doen we ook een beroep op een externe groep van zeventien leden die kritisch met ons meekijken naar wat we doen.”

Meerstemmigheid als voortdurend gesprek

Het museum staat duidelijk open voor meerdere stemmen en wil ook het gesprek over de eigen beladen collectie aangaan. De medewerkers leren veel uit de opmerkingen van bezoekers. Zo ontving het museum een klacht over een masker dat eigenlijk niet buiten een ceremoniële context getoond mocht worden, waarna het masker werd weggehaald. Hetzelfde gebeurde met een schilderij dat door bezoekers als kwetsend werd ervaren: het museum probeert nu de oorsprong en de context van het werk te achterhalen en zal op basis van die resultaten beslissen of het al dan niet opnieuw te zien zal zijn.

Keen: “Het gesprek over onze objecten is een begin van verandering. We mogen dat gesprek niet uit de weg gaan. Bovendien communiceren we ook heel openlijk over beslissingen om zaken niet meer te tonen en over de redenen die we daarvoor hebben. Omdat we een stichting zijn hebben we veel vrijheid om te spreken over de lastige kwesties die onze collecties met zich meebrengen.”

Het museum neemt op dit moment de presentatie van de *Medicine Man*-zaal onder handen en trekt ook daarbij de kaart van het voortdurende gesprek. Keen: “Het eerste beeld dat een bezoeker nu tegenkomt is een enorm portret van Henri Wellcome en dat zet natuurlijk al meteen een bepaalde toon. We passen dat nu aan, en we geven aan dat we niet het hele verhaal over deze collectie kunnen vertellen. We kunnen enkel vertellen wat we weten, wat we hebben onderzocht. We weten nog niet alles, dat kost generaties. We kunnen vooral aangeven dat we zoekende zijn. Alles wat we doen moet die conversatie blijven voeden.”

De paradox van de curator

De Wellcome Collection erkent dat een museum nooit iedereen kan representeren; er worden altijd keuzes gemaakt en een curator vertelt altijd vanuit een bepaald perspectief. Dat is niet nieuw. Keen: “Maar je moet wel de macht van de curator durven te bevragen. Mensen voelen zich soms uitgesloten in de culturele ruimtes. Ze

herkennen zich er niet in omdat ervoor gekozen is om bepaalde stemmen heel luid te laten klinken en andere weg te stoppen. Het is nu onze taak om nieuwe narratieven te scheppen met andere stemmen. Maar de paradox blijft: iemand vertelt het verhaal over de geschiedenis van iemand anders en we weten niet hoe accuraat het is. Het is essentieel om die paradox te erkennen en vanuit dat oncomfortabele gevoel te blijven vertrekken. Dat is moeilijk, emotioneel en soms hartverscheurend, maar we moeten het doen. Kleine acties kunnen wel degelijk het verschil maken.”

<https://stacks.wellcomecollection.org/thinking-about-power-and-provenance-in-our-collections-work-8704e77d0511>

MEERSTEMMIGHEID, MUSEA EN POLITIEK

27/10/2020

Heeft het inzetten op meerstemmigheid een grens? Hoe reageert de politiek op de vraag om meerdere perspectieven aan bod te brengen? En hoe (on)afhankelijk is een museum eigenlijk? In deze sessie brachten we Vlaamse en Nederlandse sprekers samen en gingen we op zoek naar overeenkomsten en verschillen vanuit hun eigen praktijk.

Twee invalshoeken kwamen daarbij aan bod. Eerst bespraken we het spanningsveld tussen museale autonomie en politiek draagvlak. Vervolgens zetten we de voor- en de nadelen van een canon op een rijtje. De vergelijking tussen Nederland en Vlaanderen leverde een boeiende sessie op, waarbij ook in de chat heel wat ervaringen werden gedeeld. Een korte impressie.

Wisselwerking erfgoed en politiek

Subsidies zijn ieder jaar een stoelendans, maar Gemeente Rotterdam was dit jaar bijzonder rigoureuus. Het stadsmuseum, Museum Rotterdam, moet sluiten. En dat terwijl dit museum in Vlaanderen én Nederland vaak als een voorbeeld van participatie en meerstemmigheid wordt gezien. Tegen het advies kwam dan ook ongewoon veel verzet; talloze museumdirecteuren stellen in een protestbrief dat Rotterdam niet zonder een museum kan. Wethouder Cultuur Said Kasmi denkt daar anders over: “De bezoekercijfers zijn te laag, het verhaal van de stad bereikt een te groot deel van de Rotterdamse bevolking nog niet.”

Deze casus vormde de aanleiding voor ons gesprek met Marc de Beyer (directeur [Museum Gouda](#), en initiatiefnemer van de protestbrief) en Pieter Trogh (wetenschappelijk medewerker [In Flanders Fields Museum](#)). We vroegen hen eerst naar de overeenkomsten en de verschillen met Rotterdam:

Marc: “Museum Gouda en Museum Rotterdam zijn beide historische musea die door middel van voorwerpen de geschiedenis van de stad vertellen. Maar er zijn ook verschillen: Museum Gouda zit in een middeleeuws pand en is het enige museum in de stad terwijl er in Rotterdam veel concurrentie is, ook op het gebied van inclusie en diversiteit. Daarnaast zit Museum Rotterdam op dit moment in een lastig pand. Het is moeilijk om daarin tentoon te stellen en bezoekers te trekken.”

Pieter: “Het In Flanders Fields Museum (IFFM) is gericht op de geschiedenis en herdenking van de Eerste Wereldoorlog in België. Het vertelt dat verhaal met nadruk op de impact van oorlog op de mensen en het landschap. IFFM maakt daarbij wel ook gebruik van inclusie en meerstemmigheid, om een genuanceerd en gelaagd verhaal te brengen. Dat is zeker herkenbaar.”

Ondertussen in de chat ...

“Jammer dat economische argumenten zoals publieksbereik nog steeds doorslaggevend zijn. En dit terwijl inclusiviteit toch doorslaggevend zou mogen zijn.”

“Inclusiviteit en publieksbereik zouden hand in hand kunnen gaan.”

“Het is eeuwig zonde dat het archief, 40-45 en het Museum Rotterdam niet als driemanschap de oorsprong van de enorme diversiteit van de stad inzichtelijk kunnen blijven maken. Op een eiland kun je als 40-45 geen recht doen aan dit verhaal.”

Het belang van stadsmusea

In een interview met *de Volkskrant* noemde Marc het advies van de RRKC aan de gemeente inconsistent omdat juist stadsmusea een steeds grotere rol krijgen: “De kunstraad hecht veel belang aan inclusiviteit, het betrekken van een groter deel van de stadsbevolking bij cultuur. ‘En dat is nu juist iets waarin Museum Rotterdam vooroploopt; het is het meest inclusieve museum van Nederland.’ Wij vragen ons af: waarom kon het Museum Rotterdam hiervoor de credits niet claimen?”

Volgens Marc is de omgeving een belangrijk element in dit verhaal. Museum Rotterdam heeft af te rekenen met concurrentie van andere musea, zoals Museum Boijmans van Beuningen of de Kunsthall. Hetzelfde geldt voor het betrekken van Rotterdammers met zeer uiteenlopende achtergronden, waar bijvoorbeeld Verhalenhuis Belvédère of het Hip Hop Huis ook sterk in zijn. Dat ligt anders voor Gouda, waar er maar één museum is. Volgens hem is het belangrijk om goede afspraken te maken met de politiek. Als voorbeeld noemt hij het project *Woonkamers van Gouda Oost*; een succesvol project van familieportretten in een wijk die het moeilijk heeft. Museum Gouda kreeg voor het project steun van twee wethouders (vanuit het culturele en het maatschappelijk domein), die het ook belangrijk vonden dat het museum op deze manier met cultuur bijdroeg aan een vergroting van de sociale cohesie in de stad.

Pieter sluit zich daarbij aan: als je een verhaal vertelt moet je ervoor zorgen dat alle betrokken partijen aan bod komen. Inclusiviteit begint dan ook bij de identificatie van alle betrokkenen in het verleden, zodat nabestaanden die sporen kunnen ontdekken. IFFM stelde een inclusieve *Namenlijst* samen van alle slachtoffers – zowel burgers als militairen, van eender welke origine – die in België om het leven kwamen tijdens de oorlog: 600.000 doden, afkomstig uit meer dan honderd verschillende landen. Dat inclusieve perspectief biedt tal van mogelijkheden voor onderzoek en publiekswerking, maar ook voor educatie, participatie, artistieke werking, enz. Pieter: “De herinneringen van betrokkenen aan zo’n beladen thema als oorlog kunnen soms botsen, toen en vandaag. Om deze tegenstellingen in een verhaal bij elkaar te brengen, werkt IFFM met een agonistisch model. IFFM zet ook sterk in op de actualisering van de thematiek van oorlog en vrede, die van alle tijden is. Dat resulteert in samenwerkingsverbanden met andere plekken die te maken hadden met vernietiging, vluchten, wederopbouw. Ook een stad als Rotterdam heeft die verschillende lagen en thema’s doorheen haar geschiedenis lopen, en kan ze dus verbinden aan andere plekken met gelijkaardige ervaringen. Het is belangrijk dat een stadsmuseum die rol kan opnemen.”

Het agonistisch model:

Agonisme = gesprek mogelijk maken, ook tussen mensen/stemmen die tegengesteld zijn aan elkaar. Pieter: “In een agonistisch model wil men niet per se conflicten oplossen, maar ze binnen eenzelfde verhaal of ruimte hanteerbaarder maken, met historische context en duiding. Tegenstellingen worden inzichtelijker gemaakt, genuanceerd en gedepolariseerd.”

In Vlaanderen organiseren FARO en een groep musea de werkgroep ‘Musea met een beladen thema’ en de werkgroep ‘Agonistisch museum’. Deze werkgroepen denken na over het begrip ‘agonisme’ en overleggen hoe ze dit theoretisch model in de praktijk kunnen omzetten. Lees: O. Van Oost, ‘Werkgroepen beladen thema’s en agonistisch museum’ in: *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*, 12(2019)3, p. 53 (https://issuu.com/faronet/docs/faro_2019_12_3_issuu).

Ondertussen in de chat ...

“Hoe ga je aan de slag met een ‘eenstemmige collectie?’”, weerklinkt het in de chat. Marc: “Als je op basis van je collectie geen verhalen kunt vertellen, kun je *story-based* aan het werk gaan. Je kunt je huidige verzamelbeleid aanpassen aan de maatschappij. Maar dat is niet eenvoudig. Wij zijn aan de slag gegaan met een tentoonstelling met mensen in de stad, als een doorsnede. Durf ook kritisch naar je collectie te kijken: wat mis je?” Pieter: “Ik kan me moeilijk voorstellen dat er eenstemmige objecten bestaan, je moet gewoon goed graven met een open blik. Als je in de geschiedenis van je collectie duikt kom je altijd op verhalen die weer een *stepping stone* kunnen zijn voor een nieuwe samenwerking. Een object kan misschien eenstemmig zijn, maar het verhaal eromheen hoeft dat niet te zijn.”

“Voorbeeld uit onderwijs: bij oral-historyprojecten lieten we leerlingen op zoek gaan naar verhalen, voorwerpen en foto's bij migratie in hun eigen familie of buurt. Ook binnenlandse migratie en emigratie vanuit Nederland. Bespreken/ontdekken van overeenkomsten en verschillen wekte juist verwondering, herkenning en gesprek tussen zowel generaties als mensen met diverse wortels.”

“Zijn we ook bereid mensen uit de gemeenschap mee te laten denken en werken? Kunnen ze mede-curatoren zijn? Codesign?”

“Moet het per se van buiten naar binnen? Andere doelgroepen hebben een andere toegang nodig. En misschien is een werking buiten wel een nieuwe noodzakelijke dimensie die blijft. Een museum is meer dan zijn gebouw, maar misschien vooral ook een collectie die in dialoog gaat, onafhankelijk van de plek.”

Partners in de politiek – een werk van lange adem

Het is niet altijd eenvoudig om te balanceren tussen meerstemmigheid en politiek draagvlak, maar het blijft wel belangrijk, volgens onze sprekers. Pieter geeft bijvoorbeeld aan dat een goed beleid helpt met het uitdragen van een consistente boodschap voor de lange termijn, zodat partijen kunnen en durven aanhaken. Het is belangrijk om op verschillende niveaus en schalen samen te werken met verschillende organisaties.

Museum Gouda kent een tweesporenbeleid. Enerzijds laat het museum kunst- en historische tentoonstellingen zien. Doel is om bezoekers naar Gouda te trekken en op die manier duurzaam bezoek aan de stad te stimuleren (goed voor de stad). Anderzijds wil het museum bijdragen aan de sociale cohesie door in te zetten op een inclusieve benadering (op een andere manier goed voor de stad). Marc: “Er zit een verschil tussen onze museumbezoekers en de op inclusie gerichte projecten in de wijken. Voor die laatste groep merk je dat de drempel om het museum in te stappen toch te hoog is. Op andere manieren blijven we aanhaken: door tentoon te stellen in buurthuizen en door via scholen de jeugd te bereiken en deze nieuwe generatie wél het gevoel te geven dat het museum ook van hen is. Dat betekent dat we continu samenwerken, gesprekken hebben met de politiek (zij moet erachter staan dat inclusieve projecten tot gevolg hebben dat je minder bezoekers trekt, maar op een andere manier waardevol bent) en ervoor zorgen dat zij ook kan meedelen in dat succes.”

Stelling nemen

Je als museum voor inclusie en diversiteit inzetten is één ding, maar neem je dan ook expliciet stelling in het debat? Volgens Marc is dat wel de bedoeling: “Een museum is niet enkel *leisure*. Musea zijn niet waardevrij, ze moeten stelling durven innemen bij beladen thema’s zoals de zwartepietendiscussie. Maar dat doe je wel met gevoel voor je omgeving. Zo ben ik niet per se voor het afschaffen van de term ‘Gouden Eeuw’. Iets wat Museum Amsterdam eerder in 2020 wel deed, en waar ik ook begrip voor heb. Het toelichten van jouw keuzes op dit vlak is van groot belang.”

Pieter: “Er wordt veel over de maatschappelijke rol van musea gesproken. Een activistische rol is misschien te veel van het goede, maar ik vind wel dat een museum met expertise ook de nek moet durven uitsteken. Je houdt een vinger aan de pols bij maatschappelijke ontwikkelingen, en refereert daaraan. In die zin kan je over bepaalde, beladen thema’s spraakmakende tentoonstellingen maken, waarmee je een breed publiek kan bereiken. Zo heb je ook een stem. Waar wij met de *Namenlijst* wel echt een verschil maken, is in het doorbreken van traditionele, officiële, militaire herdenkingspraktijken, die vaak nationalistisch zijn. Met de *Namenlijst* wordt iedereen betrokken, en evolueren we naar een postnationale herdenkingspraktijk. Dat is een permanente opdracht voor ons.”

Positioneren

Het is dus belangrijk om je als museum kritisch tot jezelf én tot je omgeving te verhouden. Zeker als stadsmuseum moet je weten wat er in je stad speelt en wie er in je stad woont: daar moet je namelijk op inhaken. Marc beschrijft hoe dit proces nog vaak langzaam gaat. Bij Museum Gouda zijn de eerste stappen op het gebied van inclusiviteit en diversiteit gezet, maar ‘de ander’ echt toelaten en onderdeel van het beleid maken vraagt tijd. Museum Rotterdam was daar heel oprecht mee bezig.

In Flanders Fields is geen stadsmuseum, maar is wel nauw verbonden met het omringende landschap. Pieter: “Wij hebben zo’n 230.000 bezoekers per jaar, terwijl Ieper maar 35.000 inwoners heeft. We zijn altijd op zoek naar een meerlagig verhaal: voor lokale mensen maar ook voor de bezoekers uit meer dan zeventig verschillende landen. Tijdelijke tentoonstellingen vormen vaak de introducties voor het verhaal dat buiten de muren van het museum ligt, zowel in de directe omgeving als wereldwijd. Onlangs gebruikte een kunstenares tijdens een artistiek project lege stoelen als metafoor voor verlies; die lege stoel aan de eettafel. Uiteindelijk vormen honderd stoelen uit honderd landen met elk een eigen verhaal een verbintenis over de muren van het museum heen.”

Ondertussen in de chat ...

“Landschappen zijn een belangrijke vorm van erfgoed, zeker bij conflictarcheologie en -geschiedenis.”

“Laat ons niet de sacrale ruimte [het museum] opofferen, maar net inzetten om nieuwe beelden en verhalen zichtbaar te maken door cocuratorschap e.a.”

“Hoe kom je tot een meerstemmige organisatie als er politiek vaak een eenzijdig verhaal wordt vooropgesteld?”

“Autonomie is zeker fijn. In Nederland is het in principe zo dat de politiek niet over de inhoud gaat maar in de praktijk is dat nog wel eens anders, zeker in een gemeente.”

“Kortom: ken je wethouders.”

De canon – kritische blikken

In navolging van Nederland is in Vlaanderen nu ook sprake van de ontwikkeling van een culturele canon. Er is veel kritiek op dit plan; een geschiedenis die ‘wordt opgelegd’, omgang met het koloniale verleden en vrees dat de canon wordt ingezet om bepaalde politieke agenda’s te helpen realiseren. Hoe meerstemmig kan en moet zo’n canon zijn? En wat zijn de voor- en de nadelen van dit instrument? Vakdidactici Hanneke Tuithof (UU vakdidacticus) en Elisa Storck bespraken de mogelijkheden van de canon eerst vanuit een Nederlands perspectief. Marnix Beyen (Universiteit Antwerpen) reflecteerde daarna over de toekomstige canon in Vlaanderen.

De eerste canon

De Nederlandse canon is bedoeld als onderwijskanon, maar is uiteindelijk voornamelijk geland in het basisonderwijs (geschiedenis en wereldoriëntatie). Hier zijn de docenten vaak niet opgeleid als historici. Het is voor hen vaak moeilijk kiezen welke inhoud ze kunnen brengen en hoe ze dat dan het beste doen. De canon gaf hen een houvast. In het voortgezet (ook wel secundair) onderwijs is de canon amper geïntegreerd; hij wordt genegeerd of geproblematiseerd. Dit heeft ook te maken met de manier waarop het instrument gelanceerd werd. Dat gebeurde in dezelfde periode als de curriculumvernieuwing, waardoor er geen behoefte was aan nog een nieuwe structuur. Het was opvallend dat er allerlei regiocanons ontstonden met regionaal geïnspireerd materiaal. De docenten uit het middelbaar onderwijs maakten daar graag gebruik van. Zij geven ook aan dat de canon goed werkt om geschiedvorming ter discussie te stellen.

Musea spelen op verschillende manieren een rol in de Nederlandse canon. Zo’n dertig musea hebben de canon omarmd en maakten de ‘vensters’ die een bepaalde periode vertellen ook zichtbaar in hun tentoonstellingen. Vanuit het netwerk is er betrokkenheid bij de canon, met een hoofdrol voor het Openluchtmuseum in Arnhem; een aantal keer per jaar overleggen de musea hierover.

De herziening van de canon

Ten tijde van de eerste canon werd al vastgelegd dat de canon om de tien jaar herijkt zou worden. Het heeft uiteindelijk veertien jaar geduurd voordat de eerste herijking plaatsvond. Er waren dan ook veel maatschappelijke en wetenschappelijke ontwikkelingen die verwerkt moesten worden: zo kwam er (veel) meer diversiteit en aandacht voor de schaduwkanten. Bij die tweede herijking kwamen er wederom veel reacties, al waren deze wel anders dan de eerste keer. Waar de kritiek bij de eerste versie vooral ging over de functie van de canon, werden er nu vragen gesteld over diversiteit, meerstemmigheid en internationale ontwikkelingen. Terugkijkend valt het Hanneke op dat de herwerkte canon in het onderwijs positiever werd ontvangen; de maatschappelijke opinie bleef echter kritisch.

Elise kan dit beamen. Een belangrijk verschil was volgens haar de openheid in het proces: de eerste keer was alles een stuk transparanter en was er een felle discussie over de betekenis van de canon. Gaat dit om het inkaderen van de nationale identiteit of het bijeenbrengen van mensen voor een gedeeld verhaal? De tweede keer leek de commissie eerder in stilte te werken.

Volgens Hanneke had dat een bijzondere reden: “We weten allemaal dat we in een gepolariseerde maatschappij leven, maar dat werd hier tot in het extreme duidelijk. Er werd geprobeerd om ons als commissie stelling te laten innemen en eisen op tafel te leggen, vooral door mensen die niet met de canon werken. Het ging zelfs zo ver dat we werden afgeluisterd. Daarom hebben we besloten in het geheim verder te werken aan de herijking. Een van de lastige dingen aan de canon is dat hij om twee verschillende discussies draait: enerzijds welke geschiedenis er in het onderwijs aan bod komt en anderzijds welke geschiedenis we als (nationaal) erfgoed moeten beschouwen.”

Het onverwachte bijproduct van de canon

Volgens Elise heeft de canon op een onverwachte manier heel goed gewerkt. Juist de vraag: ‘Wat is geschiedenis eigenlijk? Wie maakt ze? Waarom?’ bleek erg inspirerend. De eerste versie van de canon bleek een goede hefboom om gesprekken te voeren over de betekenis van geschiedenis. En die rol als discussiestuk heeft de canon nog steeds. Dat komt omdat de vensters veel ruimte geven om in gesprek te gaan. Hanneke vult aan dat ook de ontvangen kritiek in de websites is verwerkt. En ook het onderwijs bespreekt die meerstemmigheid (dus een kritisch stuk en de reflectie daarop). Er is bovendien een wiki in de maak die de verschillende stemmen zichtbaar maakt.

Ondanks deze fijne bijwerking zien beiden nog genoeg ruimte voor verbetering. Hanneke denkt dat er andere vormen mogelijk zijn die nog opener zijn. Elise heeft twee wensen. Er zou expliciet ruimte moeten zijn om naar lokale en internationale dimensies te kijken of om die toe te voegen. Daarnaast mist ze verbinding tussen concrete canonvensters en de tijd tussen verleden en nu. Kortom: meer aandacht voor de context en een didactische aanpak. Soms is de canon iets te vrijblijvend en associatief. Hanneke is het hiermee eens. De website draait nu om zichtbaarheid, maar een toevoeging met didactische handvatten en concrete lesbrieven zou niet misstaan.

Ondertussen in de chat ...

“Waarom is er gekozen voor personen, gebeurtenissen, plekken en objecten in plaats van thema’s?” Hanneke: “Dat is een bewuste keuze, gemaakt door de vorige commissies. Scholen gebruiken het instrument vooral bij leerlingen van 8 tot 12 jaar en het werken met personen en thema’s spreekt hen erg aan. Scholen kunnen ervoor kiezen om chronologisch te werken of via de themalijnen.”

“Maken die thema’s het makkelijker om meerstemmigheid toe te voegen?”

- Hanneke: “Je hebt er niet per se thema’s voor nodig. Het lukt ook goed via die personen en verschillende persoonlijke verhalen. Meerstemmigheid kan bijna altijd.”
- Elise: “Het kan altijd, maar het ligt ook aan de kwaliteit van de docenten en de ruimte die ze daarvoor nemen. Het kan, maar het gebeurt niet altijd.”

Andere opmerkingen:

“In Amsterdam maakte men een lokale Amsterdamse canon. Die kreeg veel kritiek en wordt nu niet meer actief gebruikt.”

De wiki van de canon van Nederland is nog in de maak en zal via de kanalen van FARO en het Heritage Lab met u worden gedeeld.

Een Vlaams perspectief

Ook in Vlaanderen wil men werken aan een canon. Belangrijk om te weten is dat het niet gaat om een Belgische canon, maar om de canon van de geschiedenis van het Nederlandstalige landsdeel alleen.

Marnix Beyen beluisterde het verhaal van de Nederlandse ervaringen met de canon en is het met veel dingen eens: als de canon discussies oproept en dus bijdraagt aan meerstemmigheid, dan is dat iets goeds. Tegelijkertijd vraagt hij zich af waarom we dan het woord ‘canon’ blijven gebruiken. ‘Canon’ impliceert juist een eenstemmigheid. Bovendien is het terug te voeren naar een religieuze basis, het opleggen van een kader. Ergens blijft het doel van de canon toch om nationale identificatie in te zetten als primaire identificatie, wat haaks staat op wat de overheid ooit heeft bedoeld met de canon. In die zin is een canon niet ‘open’.

Inhoudelijk is het verschil tussen de Nederlandse en de Vlaamse canon niet zo groot: de commissie is autonoom, de vensters worden overgenomen en zwarte bladzijdes uit de geschiedenis moeten ook aan bod komen. In Vlaanderen tekent de natievormende achtergrond zich echter veel duidelijker af. Het project wordt getrokken door de Vlaamse regering, die geleid wordt door een Vlaams-nationale partij. Ook liggen er plannen om de canon in te zetten bij het inburgeringsexamen. Nieuwkomers moeten dan blijk geven van kennis van de Vlaamse geschiedenis met de canon als uitgangspunt. Dan wordt de canon dus niet gebruikt als middel om historisch denken te bevorderen, maar echt als kennisframe. De gevolgen daarvan in een Vlaamse context zijn niet te overzien. Volgens Marnix ligt de uitdaging bij het geschiedenisonderwijs om de canon, net zoals in Nederland, te gebruiken als vertrekpunt voor een dialoog: je wilt niemand uitsluiten. Marnix: “Er is een belangrijk onderscheid te maken tussen de functie en het gebruik van de canon.”

Hanneke vult aan dat de canon in Nederland op geen enkele manier verplicht is, ook niet als didactisch instrument. Daarnaast is het belangrijk om te weten dat de canon en het curriculum van het geschiedenisonderwijs niet hetzelfde zijn. De kwaliteit van de docenten wordt dus enorm belangrijk. Als zij niet kritisch kunnen kijken, dan kan het inderdaad gevaarlijk zijn. Elise merkt ook op dat de canon er, impliciet, al is. Met het vormen van een canon maak je die in ieder geval aanwijsbaar en kun je er kritischer op reflecteren.

Ondertussen in de chat:

“Er is bij geschiedenisonderwijs altijd impliciet een soort politiek samenlevingskader aanwezig, dat is onvermijdelijk. Welk politiek-maatschappelijk kader is dus het alternatief voor geschiedenisonderwijs anno 2021?”

“Wanneer je geschiedenisonderwijs conceptueel insteekt en deze concepten in verschillende contexten aan de hand van casestudies (mondiaal, lokaal) inzichtelijk maakt (dus ook verschillen/overeenkomsten/processen), kun je het meer exclusieve nationale kader loslaten.”

“Veel geschiedenis is lang impliciet gebeven. Diversiteit was daarom afwezig. Heel mooi gevolg van de canon!”

VRAGEN EN ANTWOORDEN

30/10/2020

Na twee sessies met externe sprekers kwamen in onze derde sessie de deelnemers aan het woord. We vroegen hen welke vraag over meerstemmigheid ze graag behandeld wilden zien. FARO en de Reinwardt Academie zochten op basis daarvan naar mensen die mee wilden denken. Het werd een boeiende ochtend met veel debat. Dit verslag vat voor u het belangrijkste samen en deelt ook wat er in de chat aan bod kwam. Eén ding is zeker: we zijn nog lang niet uitgepraat.

Kleine musea met eenstemmige collecties

De eerste vraag kwam van Evelien Masselink (Erfgoedhuis Zuid-Holland): “Voor grotere musea met een concreet thema lijkt het zo evident, die meerstemmigheid opzoeken. Iedereen kan wel verbinding maken met de geschiedenis van een stad of met een thema als de Eerste Wereldoorlog. Voor kleinere musea lijkt de uitdaging groter. Want wat kan je doen als je een collectie oude karren bezit, een verlaten timmerwerf beheert of een ambachtelijk kaasmuseum bent? Hoe leg je met dit soort thema’s de link naar de maatschappelijke diversiteit? En wat doe je als je geen professionele staf hebt om meerstemmigheidspromoties te trekken? De vrijwilligers in dit soort kleinere musea zijn vaak erg gemotiveerd, maar ook al op leeftijd. Hoe kunnen we hen ondersteunen om de brug te slaan naar de bredere maatschappij en ook andere stemmen aan bod te brengen? En hoe zorgen we ervoor dat ze dat niet alleen doen om een wethouder blij te maken? Hoe brengt het echt iets teweeg?”

Voor het antwoord klopten we aan bij Leen Heyvaert, conservator van het Stadsmuseum Lokeren, een klein museum met drie vaste medewerkers en daarnaast een fijne ploeg vrijwilligers. De komende jaren wil het museum inzetten op de recente migratiegeschiedenis van de stad. Om dat goed te kunnen doen, trekt het museum tijd uit voor een onderzoeksproject dat de recente migratie in beeld moet brengen. Leen: “We doen een investering omdat we vinden dat we als museum een taak hebben om uit te leggen hoe de stad nu is. Uiteindelijk moeten de resultaten van dit onderzoek ingebed worden in alle museale functies, en de vaste tentoonstelling. Zo willen we graag een netwerk oprichten van getuigen, die ook over hun migratie-ervaring kunnen vertellen. We werken ook mee aan een project van de Erfgoedcel Waasland over migratie.”

De voorbije jaren werkte het Stadsmuseum Lokeren al intensief samen met OKAN-klassen (zie ook: <https://faro.be/blogs/olga-van-oost/participatief-met-idealen-stadsmuseum-lokeren>). OKAN-klassen zijn klassen voor anderstalige nieuwkomers tussen 12 en 18 jaar die een jaar lang intensief Nederlands leren, zodat ze na dien naar het reguliere onderwijs kunnen doorstromen. Leen: “De leerlingen komen regelmatig bij ons over de vloer en werken aan creatieve opdrachten, zoals een filmpje maken of een tekst schrijven. Aan het einde van het schooljaar maken zij een tentoonstelling waarin ze zelf de gids zijn. Dat is voor hen een grote uitdaging in hun taalontwikkeling. Op de dag van de opening zijn ze vaak heel trots om aan hun ouders en aan anderen te vertellen wat ze hebben gemaakt. De burgemeester is er dan altijd bij, en we zorgen ervoor dat de verhalen van deze groep leerlingen heel zichtbaar zijn in de stad.”

Het Stadsmuseum Lokeren kreeg vanuit het team, vanuit het stadsbestuur en vanuit de inwoners heel wat positieve commentaar. De onverwachte ontmoeting met mensen die elkaar anders niet zouden tegenkomen bleek een grote meerwaarde te zijn. Op basis van deze ervaring heeft Leen de volgende tips voor Evelien:

- › Neem niet zozeer de collectie als uitgangspunt, maar zet de verhalen van de mensen met wie je wil samenwerken centraal. Luister goed naar hen, en geef hen letterlijk ruimte om op verhaal te komen. Kijk pas helemaal op het einde waar er aanknopingspunten met de collectie zijn. En als je geen linken ziet, dan is het nieuwe verhaal dat is gedeeld op zich al een mooie realisatie.
- › Neem het doel van de partner als uitgangspunt: “Het OKAN wil Nederlands aanleren en wij ondersteunen dat doel. Vanuit een ander doel naar de eigen collectie kijken levert vaak nieuwe ideeën op.”
- › Speel de beleving van de museale ruimte uit als troef. Museale ruimtes zien er helemaal anders uit dan een klaslokaal en roepen daardoor een heel andere sfeer op. Ook al gaan de deelnemers niet expliciet op de collectie in, de objecten roepen toch associaties op of stimuleren tot creativiteit.
- › Zie het museum als een veilige ontmoetingsplek. De kracht zit namelijk vooral in het samenbrengen van mensen met verschillende perspectieven. Goede en onverwachte combinaties zorgen voor verrassende verbindingen tussen mensen en dat is heel waardevol.

Op basis van dit verhaal vroeg Evelien zich nog af in hoeverre een dergelijke aanpak niet heel wat vaardigheden vraagt van de vrijwilligers. Hebben zij daar geen verdere ondersteuning bij nodig?

Leen: “Soms kan het inderdaad aangewezen zijn om te werken met tussenpersonen die de brug kunnen slaan tussen de leerlingen en de vrijwilligers in het museum. Maar heel vaak staan de vrijwilligers er ook echt wel voor open en zijn ze vol bewondering voor de jongeren. Weet ook dat je dergelijke ontmoetingen niet altijd zelf inhoudelijk hoeft te vullen of modereren. Je kunt een partnerorganisatie de ruimte geven om haar eigen doelen te realiseren en de activiteit dan vooral door haar laten uitvoeren. De vrijwilligers kunnen dan eerder ondersteunend werken, bijvoorbeeld qua catering of het klaarzetten van de lokalen.”

Ondertussen in de chat ...

“Mooi en inspirerend dat het ‘eigen verhaal’ pas op het einde komt en Stadsmuseum Lokeren radicaal vertrekt van het verhaal van de mensen zelf.”

“Zouden we kunnen zeggen dat het ook echt een keuze is om dit te doen? Iemand moet dit echt willen en er de schouders onder zetten?”

→ “Musea moeten het intrinsiek willen doen! Ik zoek nog wel naar meer echt kleine voorbeelden, zodat kleine musea zien dat de drempel niet te hoog hoeft te zijn.”

Bijkomende links:

In Nederland ontwerpt de ErfgoedAcademie een online leerplatform voor erfgoedvrijwilligers. Op www.leerjeerfgoed.nl zullen korte, laagdrempelige cursussen worden aangeboden, die vrijwilligers kunnen volgen wanneer het hen past.

Voorbeeld van werken met gelijkaardige doelgroepen in Amsterdam: <https://www.amsterdam.nl/sociaaldomein/nederlandse-taal/programma-stad-taal>

Er is een interessante tool om te kijken waar je staat als organisatie op het gebied van duurzaamheid: <https://mystateofsustainability.nl>

Standbeelden

De tweede vraag werd gesteld door Wendy Van Hoorde, van Mu.Zee in Oostende: “Deze zomer was er bij ons in de stad ophef over een standbeeld van Leopold II. Verschillende culturele organisaties wilden daar een gezamenlijk standpunt over innemen. Ons werd toen aangeraden om daar niet aan mee te werken. Het argument daarvoor was dat zo’n standpunt alleen maar meer controverser zou oproepen. Ik vraag me naar aanleiding van deze discussie af in hoeverre een museum zich kan en moet uitspreken over een dergelijke kwestie.”

Carla de Groot, directeur van het Olympisch stadion in Amsterdam, wil graag haar ervaringen met Wendy delen. Zij moest de voorbije jaren immers een standpunt innemen ten aanzien van het standbeeld dat vlak voor de ingang van het stadion staat. Dit monument ter nagedachtenis van Frits van Tuyl van Serooskerken stelt een atleet voor met gestrekte rechterarm. De associatie met de Hitlergroet is daardoor snel gemaakt. Carla: “Er was al jarenlang veel kritiek op en dat is vaak weerlegd met het argument dat het om een Olympische groet zou gaan. Zo’n historische uitleg bleek echter niet voldoende, want de negatieve gevoelens bleven en dus besloten we om de zaak van naderbij te onderzoeken.”

Historisch onderzoek wees uit dat de kwestie van de Olympische groet toch genuanceerder is. De afgebeelde groet werd immers in de jaren ’30 tijdens de Olympische Spelen vooral gebruikt door landen met een sterk nationalistische politiek. Ook was het niet meer te achterhalen hoe de kunstenaar zich tot dit soort politiek verhield, over haar bedoeling met het beeld is weinig geweten. Carla: “We hebben uiteindelijk beslist dat het beeld niet meer op deze plek kan blijven staan. We willen het dan ook verplaatsen naar een andere locatie binnen het stadioncomplex, waar er meer ruimte is om het hele verhaal te vertellen. We willen ervoor zorgen dat de gidsen goed op de hoogte zijn en de nodige nuance kunnen brengen.”

Toen het besluit genomen werd om het beeld te verplaatsen kreeg het stadion meteen heel veel reacties. Positieve, zoals van het stadsbestuur, maar ook bijzonder negatieve, via Facebook. Mensen verweten het stadion laf te zijn, of vonden dit een zoveelste voorbeeld van censuur. Carla: “We willen het gesprek blijven voeren, hoe moeilijk ook. Daarom willen we rondom het standbeeld gaan emotienetwerken om zo te kunnen praten over de verschillende emoties die dit beeld oproept en wat het met mensen doet.”

De methodiek van het emotienetwerken is een eenvoudige visualisatie of mindmap methode, die het gesprek tussen diverse perspectieven mogelijk maakt. Het nodigt uit om te bekijken wat er in het gesprek gebeurt en hoe het luisteren naar de ander de meningen kan beïnvloeden. Het geeft helikopterzicht en laat de deelnemers ervaren hoe snel de emoties kunnen veranderen. (<https://www.reinwardt.ahk.nl/lectoraat-cultureel-erfgoed/onderzoeksprogramma/emotienetwerken>).

Carla: “We hebben uiteindelijk wel een besluit genomen, maar het is niet zo dat we daarmee willen zeggen dat anderen geen gelijk hebben met hun gevoelens. We zeggen: wij nemen deze dingen allemaal mee en dit is onze conclusie. Het kan zijn dat we over dertig jaar weer een ander besluit nemen op basis van andere argumenten. We kennen de oorspronkelijke bedoeling niet, maar we weten wel wat het nu oproept, en we moeten vandaag kunnen meebewegen.”

Blijft natuurlijk de vraag of musea in dit soort debatten een standpunt moeten innemen. Baudouin Mena (doctoraatsstudent aan de UA en gids in de MAS-tentoonstelling 100Xcongo) vindt van wel: “Musea hebben een maatschappelijke rol en ze moeten dus ook kritisch kunnen zijn over wat er gebeurt in de samenleving. Bijvoorbeeld wat roofofstelen betreft is het volgens mij heel belangrijk om transparant te durven zijn. In plaats van de herkomst van de collecties te verbloemen, kan een museum beter toegeven dat het zo is en ervoor zorgen dat bezoekers daarvan op de hoogte zijn. Het lijkt me vooral belangrijk dat een museum het gesprek aangaat en de dialoog faciliteert.”

Volgens Baudouin kan een museum zo ook preventief te werk gaan en polarisatie vermijden door zelf open te zijn. Veel activisme komt voort uit het gevoel niet gehoord te zijn. Dus erkenning en transparantie zijn dan sleutels om de verschillende polen weer met elkaar te verbinden.

Ondertussen in de chat ...

“Erfgoed is onderdeel van de maatschappij en moet daarin zijn rol spelen. Hoe kun je bijdragen aan wat er speelt in de maatschappij?”

“Om dialoog op gang te brengen, heb je specifieke vaardigheden nodig. Hoe zien jullie dat? Hebben museummedewerkers deze (al)?”

→ “Bij de ErfgoedAcademie denken we na over een cursus of iets dergelijks over erfgoedvaardigheden, *soft skills*, *21th century skills* die je nodig hebt in deze tijd. Overigens denken we hierover na samen met FARO.”

Bijkomende links:

“Ik heb een tip voor een bijzondere gespreksvorm (waarbij het niet gaat om debat, het werkt juist de-polariserend), meegemaakt bij een inspiratiedag van Studio I over meerstemmigheid: <https://www.cooperatiefdenken.com>.”

Brochure van de Vlaamse overheid over standbeelden: <https://www.integratie-inburgering.be/nl/koloniale-verwijzingen>

Taal en communicatie

De derde vraag komt van Geke Vinke, brandmanager van het Museum Volkenkunde in Leiden: “Mijn vraag komt vanuit de invalshoek van marketing en communicatie. Hoe kunnen we ervoor zorgen dat een inclusieve boodschap niet teniet wordt gedaan in de externe communicatie? Neem bijvoorbeeld onze huidige tentoonstelling *First Americans*, een expo waar de ervaringen, veerkracht en creativiteit van de inheemse bevolking van Noord-Amerika centraal staan. We gebruiken voor deze tentoonstelling en voor de communicatie bewust niet het woord ‘indiaan’, terwijl het voor heel wat mensen in het publiek juist het woord is dat ze begrijpen. Termen als *‘first Americans’* of *‘indigenous people’* zeggen de meeste mensen weinig. Ik vraag me dan wel eens af of we misschien toch de term ‘indiaan’ kunnen gebruiken om mensen aan te trekken en hen dan in de tentoonstelling kunnen uitleggen waarom die term eigenlijk niet wenselijk is. Ik vind het dubbel en moeilijk, ook omdat er *native Americans* zijn die zich bij wijze van geuzennaam *‘Indians’* noemen.”

Gekes vraag is bijzonder gelaagd en roept heel wat verschillende bijvragen op. Baudouin Mena vraagt zich af waarom we zo bang zijn om onze huidige bezoekers te verliezen of voor de borst te stoten. Mogen we niet verwachten dat de gebruikelijke bezoekers kunnen begrijpen dat taal en woorden kunnen veranderen? “Soms moet je, om vooruitgang te boeken, radicale keuzes maken. Ik moet bijvoorbeeld denken aan de feministen die op een bepaald moment besloten om zich echt niet meer te conformeren aan toxisch mannelijk taalgebruik. Een museum moet uiteindelijk wel keuzes durven maken, maar dat betekent niet dat je niet in dialoog moet gaan.”

Riva Nurse (coördinator marketing & communicatie van de Reinwardt Academie) vult aan: “Ik vind het belangrijk dat musea die keuzes voor bepaalde woorden ook motiveren. Taal en betekenis versterken elkaar. Met

nieuwe termen bereik je een andere en misschien ook grotere doelgroep. Als je de termen niet gebruikt, sluit je ook groepen uit.” Volgens haar is het niet nodig om te veel rekening te houden met mensen die ertegen zijn.

“Maar, is het omstandig motiveren en toelichten in de marketing dan de oplossing?”, vraagt Geke zich in een reactie hierop af. Communicatiemiddelen hebben immers vaak een eigen format en laten niet zoveel nuance toe. Vaak is het toch zo dat het beter is om aan te knopen bij wat mensen al kennen en vandaaruit de nuance op te zoeken?

Riva: “Het is mogelijk om twee groepen aan te spreken via hetzelfde kanaal, de groepen hoeven elkaar niet te bijten. Het is vooral belangrijk om transparant te zijn over de keuze die je maakt en die keuze te motiveren, dat is volgens mij ook een verantwoordelijkheid van een museum. Je open en kwetsbaar opstellen wordt vaak ook door de mensen gewaardeerd, en vormt een basis voor vertrouwen.”

Het Museum Volkenkunde in Leiden maakte eerder het boekje *Woorden doen ertoe*, dat aandacht vraagt voor het taalgebruik in culturele organisaties (https://www.tropenmuseum.nl/sites/default/files/2018-06/Words-Matter_Nederlands.PDF). Hoe belangrijk dat is, merkte Baudouin tijdens de voorbereiding van de tentoonstelling *100x Congo* in het MAS in Antwerpen. Baudouin: “Vanaf het begin werkte het museum met verschillende groepen. Het betrok Congolese wetenschappers en kunstenaars en zorgde ervoor dat de co-curator en enkele nieuwe gidsen het Congolese perspectief konden inbrengen. Een van de zaken waar we over discussieerden was de aanwezigheid van een groep Congolezen op de Wereldtentoonstelling in Antwerpen in 1894. Je zou kunnen zeggen dat ze een ‘opvoering’ gaven voor de witte bezoekers. Wij kozen ervoor om de term ‘*human zoo*’ te gebruiken en dat leggen we ook uit.”

Riva: “Een museum had altijd al een educatieve rol, en moet nu nog meer verantwoorden waarom het een bepaald verhaal vertelt. Dat motiveren is eigenlijk net zo belangrijk als het object dat men toont. Bezoekers vinden het ook fijn om achter de schermen te kunnen meekijken en te leren over de interne discussies. Juist omdat we allemaal overspoeld worden met informatie is het interessant om te laten zien hoe er keuzes gemaakt worden. De mystificatie van het museum mag wat mij betreft opengebroken worden!”

Baudouin sluit zich daar graag bij aan: “Een museum is uiteindelijk een verzameling individuen en die mensen achter de schermen mogen best wat zichtbaarder zijn. Expliciet maken wat men doet en hoe men interpreteert is belangrijker dan ooit. Zich constant afvragen: wat is onze rol hierin, wat is onze blik en onze visie? En welke andere perspectieven kunnen we er nog bij betrekken?”

Ondertussen in de chat ...

“Goede vraag: welke bezoekers wil je houden, verliezen, aantrekken? Kan een museum dan eigenlijk écht inclusief zijn? Er zullen altijd mensen zijn die zich niet aangesproken voelen, maar dat is misschien niet zo erg? Je moet dialoog faciliteren, maar tot waar kan je gaan ...?”

“Moet een museum ouderwets de **rol van opvoeder** opnemen als het om meerstemmigheid gaat?”

“Dialoog faciliteren en een veilige plek daarvoor bieden lijkt me veel nuttiger dan opvoeden, want dan blijf jij de norm, en dan sta je voor nieuwe bezoekers op voorsprong omdat je vanuit ‘jouw’ norm vertrekt ...”

“Opvoeder lijkt me een tikkeltje patronaal – voor mij is er een verschil tussen een publiek willen opvoeden en bepaalde keuzes maken omdat het bij je DNA als instelling past.”

“Het museum zelf is ook niet altijd meerstemmig :-), dus de rol van opvoeder lijkt mij niet zo gepast.”

“Opvoeden is sterk uitgedrukt, maar een museum is wel een heel zichtbaar platform in de samenleving dat gangmaker kan en moet zijn voor nieuwe taal en nieuwe perspectieven.”

“Een museum is inderdaad een **neutrale plaats** om een verhaal te vertellen dat op andere plaatsen of fora sneller gepolariseerd zou worden.”

“Het museum kan volgens mij nooit neutraal zijn. Ook een museum vertelt een verhaal (met tekst en beeld/voorwerpen) dat niet waardevrij is.”

“Niet neutraal, hopelijk wel die ‘veilige haven’ door te faciliteren.”